

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертаційне дослідження
ВАРШАВСЬКОЇ АЛІНИ КОСТЯНТИНІВНИ
«Життєтворчість Антіна Рудницького у культурному просторі
української діаспори США»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»
галузі знань 02 «Культура і мистецтво»

Основна увага авторки дисертаційної роботи Аліни Варшавської зосереджена на дослідженні життєтворчості Антіна Рудницького – композитора, диригента, піаніста, педагога, музикознавця, музичного критика й організатора українсько-американського музичного життя. *Актуальність теми* зумовлена кількома вагомими чинниками. По-перше, творча спадщина А. Рудницького, попри вагомість його постаті для української культури ХХ століття, не часто привертає увагу дослідників, а тому здобутки рецензованої дисертації впевнено закривають наявні когнітивні лакуни щодо широкого кола важливої проблематики української музичної культури. По-друге, американський період життєтворчості митця, який тривав від 30-х років ХХ століття до моменту смерті митця у 1975 році, і є визначальним для розуміння його зрілого доробку, досі не отримав комплексного наукового висвітлення. При цьому й український період творчості потрапляє у дослідницьку оптику дисертації, й авторкою тлумачиться як визначальний для творчого вектору А. Рудницького. По-третє, залучення до аналітичних розділів дисертації унікальних архівних матеріалів, зокрема – щоденників Марії Сокіл-Рудницької, дружини Антіна Рудницького, відкриває нові можливості для реконструкції еміграційного періоду буття митця та його культурної місії в діаспорному середовищі. Дослідження також актуалізує теоретичну проблематику осмислення української музичної культури поза межами материкової України як самостійного й повноцінного простору збереження національної мистецької традиції, містить низку важливих тез щодо творчих векторів її трансформації та засобів та ресурсів її міжнародної репрезентації. При цьому параметр життєтворчості системно осмислюється у дискурсі культурного буття митця. Принагідно відмі-

тимом, що у вказаному ракурсі важливого методологічного значення набуває підрозділ 1.3. «Митець і життєтворчість: методологічні засади аналізу композиторської особистості в умовах еміграції».

Наукова новизна висновків дисертації. Наукова новизна дисертації є беззаперечною й полягає в тому, що авторка вперше здійснила цілісне осмислення життєтворчості Антіна Рудницького як багатовимірного феномену української музичної культури ХХ століття. Серед багатьох ключових новацій рецензованої роботи виокремимо:

1) системне дослідження унікальних епістолярних матеріалів архіву Рудницького, зокрема щоденників Марії Сокіл-Рудницької 1938–1948 років, які вперше введено до наукового обігу як унікальний корпус документів особового походження;

2) запропоновану модель наукової інтерпретації цих щоденників як реляційно-гетеродіаристичного простору реконструкції життєтворчості композитора та її переконливу презентацію на сторінках роботи А. Варшавської;

3) систематизацію основних механізмів еміграційної життєтворчості митця, що класифікуються у рецензованій дисертації як біфуркаційний, роліво-диспозиційний, компенсаторний, інституційний та музично-вербальний виміри;

4) розгляд суттєвих композиційних ознак головних опусів А. Рудницького американського періоду, спрямованих на втілення образу рідної України, висновок щодо особливостей його функціонування у творчості композитора як багаторівневого музично-вербального концепту, який набуває різних мистецьких виявів у залежності від жанрового параметру твору.

Теоретичне значення роботи полягає у збагаченні вітчизняного мистецтвознавства новими сутнісними напрацюваннями, що торкаються різноманітної проблематики еміграційного мистецького простору, перш за все:

– персоналістичного виміру історії музичної культури української діаспори США;

- напрямів інтерпретації архівно-джерельних ресурсів у царині наукової реконструкції сутнісних рис творчої особистості митця;
- методики аналізу музично-вербальних параметрів у розкритті творчої концепції тих опусів, що спрямовані на репрезентацію образу України;
- розширення методологічних ресурсів роботи з категорією «его-текстів» у музикознавстві.

Методологія та структура дослідження. Методологічна основа роботи є репрезентативною й охоплює комплекс загальнонаукових та спеціальних мистецтвознавчих методів: історико-культурний, біографічний, архівно-джерелознавчий, системний аналіз, а також жанрово-стильовий, інтонаційно-драматургічний, семантичний, музично-вербальний, структурно-функціональний та інтертекстуальний методи. Застосування феноменологічного підходу для аналізу еміграційного буття митця видається особливо плідним, оскільки дозволяє осмислити досвід просторового, культурного й екзистенційного переміщення – важливих чинників, що трансформуються у значущі форми мистецького служіння та культурної присутності в іншомовному середовищі.

Особливо відмітимо важливий та унікальний спектр напрацювань українських музикознавців, застосований авторкою на сторінках роботи. Вагомою перевагою рецензованої роботи є залучення до апарату дослідниці напрацювань щодо: *теорії музичного модернізму* (Олена Корчова, 2020); *діаспорознавства* (Ганна Карась, 2012); *джерелознавства* (Лідія Корній, роботи різних років). Актуалізуються у роботі А. Варшавської й розвідки *дослідників творчості Б. М. Лятошинського* (Ігоря Савчука 2015, 2020, 2021; Тетяни Гомон, 2015, 2017; Маріанни Копиці, 2008, 2009; та інших). Відмітимо і тісний зв'язок та подальший розвиток вже апробованого напрямку *епістемології* в українському музикознавстві, який є визначальним для діяльності наукового керівника здобувачки – докторки мистецтвознавства, професорки М. Д. Копиці.

Констатуємо також, що *структура дисертації* є логічною та послідовно вибудованою, при тому що робота доволі об'ємна за масштабом. Авторку відрізняє прагнення охопити весь наявний масив унікальних документів, що

презентують низку нових відомостей щодо життєтворчості митця. Тому цілком природньо, що повний обсяг дисертації становить 309 сторінок, з них основний текст займає 234 сторінки. Робота складається зі вступу, трьох основних розділів та десяти підрозділів включно із внутрішньою деталізацією (сім параграфів у підсумку в структурі підрозділів Другого та Третього розділу), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та архівних матеріалів (207 позицій) та шести додатків. Таким чином, можна позитивно оцінити влучність обраного дослідницького шляху авторки, унаочненого індивідуальною структурою роботи, логіка якої відображає провідні та важливі аспекти наукового дослідження Аліни Варшавської.

Перший розділ присвячено історико-культурним і методологічним засадам дослідження творчої особистості в українському діаспорному просторі. *Другий розділ* містить біографічну реконструкцію життєтворчості А. Рудницького з акцентом на джерелознавчі студії в оптиці яких – щоденники М. Сокіл-Рудницької та епістолярна спадщина визначних митців української музики (А. Рудницький – Б. Лятошинський). *Третій розділ* присвячено аналізу провідного музично-вербального концепту, пов'язаного з образом України, реалізованого у низці творів американського періоду, зокрема – у камерно-вокальному циклі «Три пісні на слова Т. Шевченка», в опері «Анна Ярославна» та у симфонічній кантаті «Послання». Логіка розглянутої структури роботи, на наш погляд, забезпечує поступове розгортання дослідницького задуму: від теоретичного обґрунтування та розгляду історико-культурного контексту – до конкретного аналізу музичних творів.

Змістова характеристика роботи. У вступі чітко сформульовано об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, обґрунтовано актуальність і наукову новизну. Особливої уваги заслуговує огляд репрезентативної джерельної бази, що охоплює матеріали як українських, так і американських архівів (опубліковані й неопубліковані документи), пов'язані з Антіном і Марією Рудницькими, як-от: матеріали Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, матеріали архівів Наукового товариства імені Т. Шевченка

у США, а також – Української вільної академії наук у США, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Library of Congress, The New York Public Library, WorldCat / Stanford Libraries, Меморіального кабінету-музею Бориса Лятошинського, а також приватного архіву родини Рудницьких, переданого авторці дисертації.

Перший розділ *«Митець в українському діаспорному просторі: історико-культурні та методологічні аспекти»* засвідчує глибоку обізнаність авторки з сучасною діаспорознавчою теорією. Звернення до концепцій українських та іноземних дослідників дозволяє авторці окреслити українську діаспору США не як маргінальне чи другорядне культурне явище, а як складний соціокультурний феномен, у межах якого через інституції, пресу, церкву, концертну практику, освітні осередки та мистецьку діяльність підтримувалася тяглість української національної ідентичності. Важливим теоретичним здобутком розділу є уточнення категорії «життєтворчість» стосовно композитора-емігранта, а також обґрунтування продуктивності біфуркаційного підходу для виявлення переломних моментів у творчій біографії митця.

Другий розділ *«Біографічна реконструкція життєтворчості Антіна Рудницького: світоглядний, мистецький та культурно-просвітницький виміри»* вирізняється ґрунтовною роботою з архівними джерелами. Авторка – хранителька унікальних архівних матеріалів фонду А. Рудницького, переконливо реконструює доволі важливий український період життя митця як етап формування родинних, етичних, національно-культурних та професійних орієнтирів, простежує значення етапів навчання у В. Барвінського, берлінських студій, контактів із представниками європейського модернізму, а також висвітлює напрями діяльності в Харкові, Києві та Львові.

Американський період осмислено у роботі як етап найповнішої реалізації мистецького, педагогічного, диригентського, музикознавчого та організаційно-громадського потенціалу митця. Особливу джерельну цінність має аналіз щоденників Марії Сокіл-Рудницької, які авторка інтерпретує як реляційно-гетеродіаристичний простір, що уможливлює реконструкцію не лише

окремих фактів, а й структури спільного родинно-мистецького простору. Епістолярний наратив А. Рудницького та Б. Лятошинського розглянуто як важливий засіб реконструкції професійної комунікації та зв'язків між материковою й діаспорною українською музичною культурою.

Третій розділ *«Образ України як музично-вербальний концепт у творчості Антіна Рудницького американського періоду»*, на погляд опонентки, є кульмінаційним і найбільш вагомим для підтвердження основної гіпотези дослідження. Авторка дисертації переконливо доводить, що в американський період творчості образ України стає провідним та набуває значення цілісної художньої системи. У камерно-вокальному циклі «Три пісні на слова Т. Шевченка» він постає у внутрішньо-психологічному та меморіальному вимірі; в опері «Анна Ярославна» тлумачиться в історико-державницькому та європейсько-репрезентативному аспектах; у симфонічній кантаті «Послання» – розглядається як соборно-національний, громадянсько-пророчий і духовно-відроджувальний. Аналіз музичної драматургії цих творів, зокрема – взаємодії поетичного слова, самої інтонаційно-жанрової палітри та її музично-виражальних засобів, виконано на високому професійному рівні.

Авторка зазначає що «практичне значення здобутих результатів полягає в можливості використання матеріалів і висновків дисертації в навчальних курсах з історії української музики, історії української музичної діаспори, музичного джерелознавства, історії вокальної та оперної культури, культурології, україністики, архівознавства й біографістики» (Дисертація, стор. 30–31). Дійсно, і ми особливо підкреслимо, що результати дослідження є багатовимірними та можуть бути використані під час підготовки лекційних курсів, спецкурсів і семінарів, присвячених українському музичному зарубіжжю, творчості композиторів-емігрантів, різноманітним проблемам семантики, тематики Шевченкіани в музиці, а також у концертно-просвітницькій, архівній, музейній та видавничій практиці. У цьому сенсі на окрему відзнаку заслуговують зміст додатків, зокрема – *Додатку Б* та його підрозділу *«Реконструйований опусний перелік творів»*. Невід'ємною складовою інформаційно-аналі-

тичної таблиці є цінні примітки-коментарі, які надають остаточну верифіковану оцінку існуючим та часто неповним відомостям щодо доробку композитора; також привертає увагу систематизований (на його основі) список творів за жанровим спрямуванням. *Додаток В* містить хронограф життєтворчості з новими для українського та світового музикознавства фактами, його суттєвим унаочненням є світлина *додатку Є*. Інші додатки аргументують конкретні сторінки дисертації та надають цінний фактаж аналітичним розвідкам (зокрема, схема та вербальна складова творів, листування А. Рудницького та Б. Лятошинського).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням, яке базується на унікальних архівних матеріалах. Висновки й положення, виснені на захист, належать особисто авторці. Основні результати дисертації висвітлено в чотирьох наукових публікаціях, зокрема – трьох статтях у фахових виданнях, затверджених МОН України, та одній статті англійською мовою у науковому виданні гуманітарно-мистецького спрямування. Матеріали дослідження апробовано на п'яти міжнародних наукових конференціях.

Зауваження та побажання. Попри загалом високий науковий рівень роботи, вважаємо за необхідне висловити декілька побажань:

1. Авторка слушно інтерпретує щоденники М. Сокіл-Рудницької як важливе джерело, яке постає на сторінках її дисертації одним з головних інструментів гетеродіаристичної реконструкції детальної біографії митця, а саме того її виміру « <...> який не може бути відтворений лише за офіційними документами, списками творів чи публічними свідченнями» (Варшавська А.К., дисертація, с. 182). Отже, у роботі слушно зазначено, що гетеродіаристична реконструкція вимагає чіткого алгоритму, який передбачає розрізнення трьох рівнів: 1) найбільш простого інформаційного – *взяти до уваги* відомість, зафіксовану в щоденниковому записі; 2) рівня авторської *оцінки* цього факту; 3) рівня дослідницької *інтерпретації*. На погляд рецензента видається доцільним уніфікувати або більш детально обґрунтувати у підсумках знайде-

ну авторкою дисертації методику дослідницької інтерпретації аксіологічних суджень у науковій площині.

2. Аналіз камерно-вокального циклу, опери та кантати, інших творів А. Рудницького виконано на високому професійному рівні. Проте хотілося б більш розгорнути компаративний аспект та зіставити ці твори з іншими зразками української музичної Шевченкіани (як-от, солоспіву «Радуйся, ниво не-политая!» з камерно-вокального циклу ор. 25 з лисенківським варіантом тлумачення тексту), або – з європейськими вокально-симфонічними жанрами того ж періоду. Зважаючи на об'єм проробленого та презентованого матеріалу – зіставити хоча б на рівні констатації.

У межах публічного захисту прошу авторку відповісти на такі запитання:

Чи відомі Вам інші спроби інтерпретації матеріалів щоденників, «его-текстів» різних жанрів задля цілісного відтворення реляційно-гетеродіаристичного простору життєтворчості митця? Чи можна вважати модель реконструкції, представлену на сторінках Вашої дисертації, універсальною для аналізу інших подібних джерел, або ж вона специфічна саме для випадку родини Рудницьких?

Яка доля композиторської спадщини Антіна Рудницького у наші часи? Чи виконуються монументальні твори в Україні, в Америці, в інших осередках діаспорного світу?

Чи була у Вас можливість науково-творчого спілкування із синами композитора, іншими родичами? Чи є в них певна стратегія популяризації науково-творчих ідей Антіна Рудницького? Чи будуть залучені підсумки Вашої роботи як вартісний внесок у цю справу?

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Аліни Костянтинівни Варшавської є завершеною, самостійною науковою працею, яка вирішує важливе завдання сучасного українського музикознавства – комплексне осмислення життєтворчості Антіна Рудницького як багатовимірного феномена української музичної культури ХХ століття. Робота відзначається ґрунтовною джерельною базою (залучення архівних матеріалів з обох боків Атлантики),

продуманою методологією, логічною структурою, аргументованістю висновків та високим рівнем наукової новизни. Авторка демонструє глибоке володіння матеріалом, вільне орієнтування в сучасних музикознавчих, культурологічних і діаспорознавчих дискурсах; презентувала високий рівень самостійних теоретичних узагальнень. Запропонована А. Варшавською інтерпретація щоденників Марії Сокіл-Рудницької як реляційно-гетеродіаристичного простору та виявлені механізми еміграційної життєтворчості митця мають вагоме значення для подальшого розвитку методології біографічних досліджень у музикознавстві.

Основні положення дисертації достатньо висвітлено в публікаціях та апробовано на наукових конференціях. Анотація та опубліковані праці повною мірою відображають основний зміст роботи. Здобувачка демонструє сумлінне дотримання вимог академічної доброчесності: жодних ознак плагіату чи маніпуляцій із даними не виявлено, усі зовнішні джерела, на які спирається авторка, коректно документовані.

Вважаю, що дисертаційна робота Варшавської Аліни Костянтинівни «Життєтворчість Антіна Рудницького у культурному просторі української діаспори США» повністю відповідає вимогам до кваліфікаційних наукових праць на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво».

Офіційний опонент:

кандидат мистецтвознавства,
доцент, завідувач кафедри історії музики
виконавського мистецтва та музикознавства
Київської муніципальної академії музики
імені Р. М. Глієра

Василенко О. В.